

Т.А.Марченко,
к.філол.н., доцент кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету

ЛЕКСЕМИ СТЕРЖЕНЬ І СТРИЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Проблема терміновживання в українській мові стоїть занадто довго і вирішення її лягає на плечі не лише філологів, але й фахівців різних наукових галузей, проте у 20-30-х роках минулого століття комітети Інституту української мови працювали злагоженіше та відданіше, ніж це відбувається сьогодні. Сучасний стан термінологічної роботи можна описати як хаотичний, невиважений, неузгоджений, непотрібний ні науковим колам, ні державі: «На Україні для підтримки життєдіяльних процесів термінології бракує такої наукової інституції, як Інституту наукової мови, що існував колись в Києві, який був би арбітром у цій справі та рішення якого не підлягали би дискусії. Саме через відсутність цього корегувального центру маємо в сучасних терміносистемах та термінологічних словниках величезну нестабільність у номінуванні одного і того ж поняття» [4, с.21].

Проблемами функціонування термінів технічних галузей знань займалися і продовжують займатися багато учених (В.Перхач, Р.Рожанківський, Б.Лицар, Р.Микульчик, І.Качан, Л.Симоненко, М. Коротко, М. Ганиткевич, М.Никипанчук, А.Коваль та ін.), проте охопити надзвичайно велику термінологічну базу одночасно неможливо, до того ж при виборі терміна в технічній науковій літературі виникає багато питань, які лежать у декількох площинах:

- використовувати термін запозичений або власний (якщо такий існує в мові);
- якщо використовувати термін власний, то якими словотворчими засобами краще скористатися;
- наявність декількох наукових шкіл, кожна з яких має свою точку зору відносно правильної технічної термінології;
- проблема складності термінологічних понять технічної галузі для професійного рівня філолога і т. п.

Часто у технічній номенклатурі трапляється вживання двох (інколи трьох) термінів на позначення одного поняття: *сплав* - *стоп*; *відпал* - *відпалювання*; *стержень* - *стрижень*; *тратка* - *решітка*; *густина* - *щільність*; *прокатка* - *прокатування* - *плющення*; *темперація* - *темперування* тощо.

Термінопара *стержень-стрижень* вживається у різних галузях технічних знань. Вони включають в себе пластмасовий *стрижень* із нанесеною гутаперчею, який після розігрівання вводять у корінний канал [2, с.127]; Сплав заповнює простір між кокілем і *стрижнем* утворюючи відливку; Кількість *стержнів*, також має бути мінімальним; Під час конструювання литих деталей необхідно передбачити безперешкодне видалення моделі з форми і *стрижня* зі *стрижневої* скриньки [7, с.24]; Для ручного дугового зварювання сталей типу 110М13Л застосовують електроди марки ОЗЛ-19 з

рутіловозасновним покриттям і *стрижнем* з низьковуглецевого високолегованого хромонікелевого дроту 07X25H13 [3, с.65]; Сонячні годинники можуть бути різних типів, але їх *стержень* слід завжди спрямовувати до полюса світу; Як один з електродів (негативний) використовується охолоджувальний вольфрамовий *стержень*[5].

На думку Л.Симоненко, в науковій мові можна «говорити і про виразні тенденції до їх розрізнення, які вже намітилися. Насамперед слово *стержень* уживається переважно як технічний термін. В біології і гідрографії закріпився термін *стрижень*. Він проникає і в технічну термінологію, особливо у ливарну справу. Переносного значення може набувати тільки слово *стрижень*» [5].

Проте, дотримуючись чітких вимог до функціонування будь-якого терміна мови, слід уникати багатозначності, нелогічності, використання в різних стилях мови і т.п., тобто для вжитку у науковому мовленні слід застосовувати виключно термін *стержень*, а не *стрижень*; до того ж лексема *стрижень*, завдячуючи своїй полісемії, входить до складу ідіом: *життєвий стрижень*, *на стрижні*, що також унеможлиблює її використання як терміна.

Полісемію терміна *стрижень* підтверджують словники української мови, де використання цієї лексичної одиниці проілюстровано цитатами з художніх творів. Академічний словник української мови засвідчує такі значення термінів *стержень*, *стрижень*: ***Стержень***, жня, чол., техн.1. Предмет подовженої, циліндричної або чотиригранної форми, а також деталь такої форми, яка є переважно осью або опорною частиною чого-небудь. Невеликі отвори в тонкому листовому металі пробивають пробійниками (борідками): Пробійник являє собою сталний *стержень*, робочий кінець якого заточений полою на конус (Гурток «Умілі руки в школі», 1955, 95); Репер використовується для позначення висотних точок. Він виготовляється у вигляді металевого круглого загостреного *стержня* довжиною 150—250 мм і діаметром 20—30 мм (Інженерна геодезія, 1959, 201); Токарний різець складається з двох частин: *стержня* (корпуса) та головки, або робочої частини (Різальні інструменти, 1959, 20); 2. Частина ливарної форми, яку використовують для утворення порожнини у виливку[6, Т.9, с.689]; ***Стрижень***, жня, чол. 1. Предмет видовженої форми, який є переважно осью або опорною частиною чого-небудь; *стержень*. *Стрижень* поршня. 2. Осьова, серединна частина чого-небудь у рослинному чи тваринному організмі. *Стрижні* від шишок [смереки] зберігаються на дереві іноді по кілька років (Лісівництво і полезахисне лісорозведення, 1956, 57); *Стрижні* кукурудзяних качанів, які поживністю переважають яру тому, доцільно згодовувати [худобі] також у вигляді борошна (Колгоспник України, 9, 1959, 22). 3. чого, перен. Основна, головна частина, основа чого-небудь. Мовилося про те, що було *стрижнем* усього Бородавчиного думання (Зінаїда Тулуб, Людолови, І, 1957, 438); Електрифікація, що є *стрижнем* будівництва економіки комуністичного суспільства, відіграє провідну роль у розвитку всіх галузей народного господарства (Програма КПРС, 1961, 60). 4. спец. Частина ливарної форми, яка служить для утворення порожнини у відливку. У ливарному виробництві за останні роки створено новий технологічний процес виготовлення

стрижнів (Комуніст України, 6, 1965, 72). 5. Найглибше місце річки, де дуже швидко тече вода; бистрина. На превелику силу вдалося врешті вибитися зі *стрижня* та наблизитись до берега (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 355); За Вишгородом Дніпро круто повертає ліворуч. Тут на *стрижні* сходились вітри з Дніпра й Десни (Семен Скляренко, Святослав, 1959, 63)[6, Т.9, с.769].

Словник української мови за редакцією Б.Грінченка подає такі значення терміна *стрижень*: *Стрижень*, -жня, м. 1) Самое глубокое место в рѣкѣ, вѣ озерѣ, фарватерѣ. Вас. 173, 188. 2) Небольшая рѣчка, струя. Гол. 3) Сердцевина дерева. 4) Стержень вѣ нарывѣ [1, Т.4, с.215].

Отже, з наведених численних прикладів видно, що використання терміна *стрижень* у науково-технічній літературі є недоречним, а замість нього слід вживати термін *стержень*.

Список використаних джерел:

1. Грінченко Б.Д. Словарь украинскаго языка. Собранный редакціей журнала “Кіевская Старина” (1907-1909pp.). Редактировал съ добавленіемъ собственныхъ матеріаловъ Б.Д. Грінченко.- К.: В-во АН УРСР. – 1937.- Т. I-IV.
2. Король М.Д. Матеріалознавство у стоматології. – Навчальний посібник для студентів стоматологічних факультетів. – Вінниця. – НОВА КНИГА.- 2008.- 240с.
3. Лебедєв В.Г., Дерев’янченко О.Г. та ін. Матеріалознавство і термічна обробка зварних з’єднань (конспект лекцій).- Наука і техніка. – Одеса. – 135с.
4. Лев Полюга. Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років незалежності// Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». - №453, 2002. – С.21-23.
5. Л.О.Симоненко. Коли вживаються слова «стержень», «стрижень»? [Електронний ресурс] <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/>
6. Словник української мови: В 11 т.- К.: Наук. дум., 1970 -1980. - Т. 1-11.
7. Технологія металів і матеріалознавство: Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт для студентів напряму 6.050504 «Зварювання» / Уклад.: І.В. Смирнов, А.В. Чорний – К.:ІВЦ “Видавництво «Політехніка»”, 2012. – 39 с.